

เศรษฐกิจชาวไร่นา ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจและสังคม

* ศรีพงศ์ อุดมครบ

: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาค้อใต้ อำเภอกอโกโพธิ์

จังหวัดปัตตานี

(1) บทนำ

เรื่องที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็น การบรรยายลักษณะ การปรับตัวทางเศรษฐกิจของชาวไร่นาเชื้อสายมลายู ที่อยู่บริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งผู้เขียนได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีการ วิจัยสนามทางมานุษยวิทยา โดยการเข้าไปพักอาศัย และสังเกตการณ์ในชุมชนหมู่บ้านเป็นหลัก เนื่องจาก ระยะเวลาในการลงไปศึกษาค่อนข้างสั้น อีกทั้งขอบเขตและบริเวณของสถานที่ศึกษาเป็นลักษณะ ของการศึกษาเฉพาะกรณี (case-study) จึงอาจ จะไม่สามารถกล่าวอ้างถึงการเป็นตัวแทนของชาว ไร่นามุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามผู้เขียนหวังใจว่าผลการศึกษาอาจจะช่วย เสริมให้เกิดความรู้และความเข้าใจแก่ผู้สนใจวิถีชีวิต ของชาวไร่นาในแง่มุมที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง กับบุคคลอื่น ๆ เป็นจำนวนมากหรืออาจจะเกี่ยวข้องกับ คนทั้งสังคมเลยทีเดียว จึงทำให้คนต้องสร้างความ สัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) และ รวมพลัง (Collective Efforts) กันกระทำเพื่อ สนองความต้องการด้านเศรษฐกิจของตน (ดำรงค ฐานดี, 2535 : 6) ในสายตาของนักมานุษยวิทยา จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแง่ที่ เป็นแรงจูงใจที่สำคัญในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภคสินค้าและบริการ ต่าง ๆ ซึ่งกำหนดรูปแบบขึ้นมาจากวัฒนธรรม และ ประเพณีของสังคมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ในสังคมที่มีความ แตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และระบบ ค่านิยมต่างกัน ย่อมนำไปสู่ความแตกต่างกันใน รูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วย (Marvin

Harris, 1987 :108) เช่นเดียวกัน ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีของชาวไร่นาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรมประเพณีของชาวไร่นาภาคอื่น ๆ ของประเทศน่าจะมีรูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจที่แตกต่างออกไปด้วย

Eric R. Wolf (1966) ได้แยกแยะให้เราเห็นถึงความแตกต่างระหว่างคำว่าชาวไร่นา (Peasant) เกษตรกร (Farmer) และชนแบบดั้งเดิม (Primitive) ออกจากกัน กล่าวคือเมื่อเราพูดถึงเกษตรกร (Farmer) เราจะหมายถึงผู้ที่ประกอบกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะที่เป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการซื้อขายทางการผลิตจากตลาด และมีการขายผลผลิตในราคาที่ได้เปรียบเพื่อแสวงหาผลกำไร แต่เมื่อพูดถึงชนแบบดั้งเดิม (Primitive) จะหมายถึงผู้ที่ทำการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในระบบสังคมที่ไม่ซับซ้อน ระบบความสัมพันธ์ในสังคมยังเท่าเทียมกันอยู่ (ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือสังคมเช่นนั้นน้อยลงทุกขณะ) ส่วนความหมายของชาวไร่นา (Peasant) นั้นเราหมายถึงผู้ที่ทำการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์อยู่ในท้องที่ชนบท ไม่ใช่ผู้ที่ทำการเกษตรในลักษณะของการดำเนินธุรกิจ แต่ทำเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวเป็นหลัก ขณะเดียวกันชาวไร่นาเหล่านี้ยังต้องตกอยู่ใต้ระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน คือมีผู้อำนาจสิทธิเหนือกว่าในการเรียกเอาสิ่งทีเรียกว่า "Fund of rent" ในรูปแบบของแรงงาน ผลผลิต และเงินทอง เป็นต้น (Eric R. Wolf, 1966:2-10) อย่างไรก็ตามในทางวิชาการยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับการใช้ความหมายของชาวไร่นาว่ายังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร โดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในสังคมของประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว เช่น กรณีของประเทศไทย เป็นต้น จนถึงกับมีการใช้คำว่า (Post-Peasant Society) ขึ้นแทนเพื่อขยายความหมายให้รัดกุมออกไป แต่ในรายงาน

ชิ้นนี้ผู้เขียนเลือกใช้ความหมายของชาวไร่นาในความหมายกว้างที่นิยมใช้กันทั่วไปว่า หมายถึงผู้ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำการเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน และทำการประมง รวมไปถึงผู้ประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น รับจ้าง ช่างฝีมือ ซึ่งใช้ทุนและเทคโนโลยีในการผลิตไม่มากนัก ตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนชนบท และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับความเชื่อทางศาสนา ชนบทธรรมนิยม และวัฒนธรรมประเพณีเป็นหลัก (ดูใน พิชญ์ สมพอง, 2525 :13 และ ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2525 :161-168)

Manning Nash (1966) ได้เสนอแนวทางการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวไร่นาว่าควรจะศึกษาถึงประเด็นต่าง ๆ ดังนี้คือ ประเด็นแรกในเรื่องการใช้เทคโนโลยีและการแบ่งงานกันทำ (Technological Complexity and division of Labor) ประเด็นที่สองคือเรื่องโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ประการที่สามคือการศึกษาระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตในรูปของสินค้าและบริการต่าง ๆ (System and media of exchange) และประการที่สี่คือ การควบคุมความมั่งคั่ง (Wealth) และทุน (Capital) (Manning Nash, 1966:42-58)

Teodor Shanin (1973) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญทางเศรษฐกิจของชาวไร่นาไว้ 4 ประการคือ ประการแรก มีครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานในการผลิตและบริโภค ประการที่สองคือ มีชุมชนหมู่บ้านเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ส่วนรวม และประการที่สามคือ การแลกเปลี่ยนการตลาด และเงินตรา (ปริตตา เฉลิมเผ่า, 2526 :17-25) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการปะทะสังสรรค์กันของผู้คนในสังคม และเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ

May N. Diaz (1967) ซึ่งจัดได้ว่าเป็นนักมานุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจในสาย "Formalist"

ได้เสนอให้พิจารณาชาวไร่นาในฐานะที่เป็น “Economic Man” โดยพิจารณาได้จากเหตุผล 2 ประการคือ ประการแรก ชาวไร่นาหาเลี้ยงครอบครัวจากสิ่งที่เขาผลิตขึ้นไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก การเกษตร การประมง หรือการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของสภาพทางธรรมชาติ พวกเขาไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิคมากนักโดยเห็นว่าเป็นการเสี่ยงในการผลิตมากขึ้น ดังนั้นการลงทุนหรือการจับจ่ายใช้สอยจึงค่อนข้างจำกัด แต่จะอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมซึ่งมีความเหนียวแน่นสูงมาเป็นหลักประกันของชีวิตในยามทุกข์ยาก ประการที่สองคือเนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวไร่นามีความสัมพันธ์กับสังคมใหญ่ (เมือง) ที่พวกเขาเป็นสมาชิกอยู่ ผลผลิตของเขาไม่เพียงแต่เลี้ยงคนในครัวเรือนเท่านั้นยังใช้สำหรับเลี้ยงผู้คนในเมืองอีกด้วยเช่น บรรดาผู้นำต่าง ๆ โดยพวกเขาจะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติทั้งในฐานะที่เป็นผู้เสียภาษี ผู้ผลิต และผู้บริโภค ในฐานะ “Economic Man” พวกเขาจึงต้องพยายามแสวงหาผลกำไรสูงสุดให้ได้ (May N. Diaz, 1967:50-56)

ตามที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวไร่นาในแนวทางของวิชามานุษยวิทยาจะเน้นศึกษากิจกรรมหรือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจในฐานะความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) อย่างหนึ่งนั่นเอง

(2) ชุมชนบ้านนาคือได้

บ้านนาคือได้ ตั้งอยู่ที่ตำบลมะกรูด อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี มีพื้นที่ประมาณ 620,000 ตร.วา หรือประมาณ 1,550 ไร่ ภูมิประเทศเป็นที่ราบลักษณะดินเป็นดินลิก มีการระบายน้ำได้เร็ว เนื้อดินปานกลางค่อนข้างเป็นทราย มีความอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางถึงระดับต่ำ มีความลาดชันจากทางทิศใต้ไปทางทิศเหนือ ความลาดชัน 2 %

ทำให้การกักเก็บน้ำเพื่อการเพาะปลูกไม่ดีนัก และจะแห้งแล้งในฤดูแล้ง จำนวนประชากรทั้งสิ้น 608 คน แยกเป็นชาย 296 คน หญิง 312 คน คิดเป็นจำนวนครัวเรือน 113 ครัวเรือน ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม มีเชื้อสายมลายู ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ริมถนนที่แยกจากทางหลวงสายที่ 42 ภายในหมู่บ้านมีมัสยิดเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่สำหรับประกอบศาสนกิจประจำวันของชาวบ้าน รวมทั้งเป็นที่สอนศาสนาสำหรับเยาวชนในเวลาเย็นด้วย นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านยังมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาจำนวนหนึ่งโรง ทุกวันนี้เด็กในหมู่บ้านทุกคนจึงมีโอกาสได้เข้าเรียนหนังสือจะจบอย่างน้อยในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หากครอบครัวใดมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะส่งเสียให้เด็กได้มีโอกาสเรียนหนังสือในชั้นสูงขึ้นไป ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนิยมให้ลูกของตนเข้าเรียนในโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อจะได้มีความรู้ควบคู่กันทั้งด้านวิชาการทั่วไปที่จะนำไปใช้ประกอบอาชีพและได้เป็นผู้รู้หลักการทางศาสนาอิสลามไปด้วย

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านทำให้ทราบว่าชาวบ้านนาคอได้ส่วนใหญ่อพยพมาจากบริเวณใกล้เคียง คือบริเวณที่ตั้งของบ้านนาคือเหนือในเขตตำบลปายอนในปัจจุบัน การอพยพเกิดขึ้นเมื่อจำนวนผู้คนเพิ่มมากขึ้น และมีความต้องการที่ดินทำกินมากขึ้นจึงได้มีการขยับขยายออกมาหักร้างทางพงในบริเวณพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า ในอดีตบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนปัจจุบันเป็นพื้นที่ป่ารกชัฏ ชื่อของหมู่บ้านจึงถูกตั้งว่าบ้าน “ก่าปงรุกา” หรือบ้านป่าที่ปบนั่นเอง แล้วจึงเปลี่ยนชื่อมาเป็นบ้านนาคือได้ ภายหลังชาวบ้านที่อพยพโยกย้ายเข้ามาล้วนมีความเกี่ยวพันทางเครือญาติกันทั้งสิ้น เมื่อต้องหักร้างทางพงจึงได้อาศัยแรงงานในกลุ่มเครือญาติของตนเป็นหลัก ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกันจึงยังสามารถ

ดำรงอยู่จนปัจจุบันนี้

ในระยะแรกของการตั้งชุมชนชาวบ้านจะถางและเผาป่าเพื่อปรับพื้นที่เป็นพื้นที่สำหรับการทำนาเป็นหลัก ต่อมาเมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา มีการตื่นตัวเรื่องการปลูกยางพารากันทั่วทั้งบริเวณภาคใต้ ชาวบ้านจึงโค่นถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับปลูกยางพารากันมากขึ้นตามลำดับ วิธีการผลิตของชุมชนในอดีตมีสภาพคล้ายกับชุมชนชาวไร่ทางภาคใต้ตอนล่างในสมัยนั้นทั่วไป คือมีวิธีการผลิตแบบยังชีพ และชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้แทบทุกด้าน (Subsistence) นับตั้งแต่ด้านอาหารการกิน เครื่องมือ เครื่องใช้ที่สามารถผลิตขึ้นใช้เองโดยการดัดแปลงจากวัสดุธรรมชาติ และใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ จนถึงเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มและสินค้าหัตถกรรมทั่วไป ความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวบ้านเริ่มลดลงไปตามลำดับ นับตั้งแต่การเปิดตัวเพื่อติดต่อกับขายกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะตลาด สามารถกระทำได้สะดวกมากขึ้น

นับแต่อดีตวิถีชีวิตของชาวบ้านขึ้นอยู่กับการผลิตในภาคการเกษตรเป็นหลักอันได้แก่การทำนา การทำสวนยาง สวนผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว แพะ แกะ และเป็ดไก่ เพื่อรองรับการบริโภคของครัวเรือนและเป็นแหล่งรายได้เสริมของครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง จากการศึกษาพบว่าพื้นฐานสำคัญของวิถีการผลิตของชุมชนก็คือ ระบบครอบครัว และเครือญาติ ทั้งนี้เพราะวัฏจักรของครอบครัวและเครือญาติเกี่ยวพันอยู่กับการใช้แรงงานทำการผลิต และการถือครองปัจจัยในการผลิตอีกด้วย ตัวอย่างเช่น พ่อแม่ยังคงนิยมให้บุตรหลานของตนแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย โดยเฉพาะลูกสาวมักจะถูกจัดให้แต่งงานเนื่องจากมีธรรมเนียมเชื่อว่าสาวโสดไม่ควรอยู่ห่างญาติผู้ใหญ่และไม่ให้คลุกคลีกับเพศตรงข้าม เมื่อออกจากโรงเรียนมาช่วยงานในครอบครัวแล้วควรจะได้แต่งงานเพื่อมีผู้มาคุ้มครองดูแลแต่เนิ่น ๆ (เป็นสาเหตุ

ทำให้พบว่ามีภรรยาร้างในคู่หนุ่มสาวค่อนข้างมาก) เมื่อลูก ๆ แต่งงานมีครอบครัวแล้ว จากเดิมที่เคยเป็นแรงงานฟรีช่วยอยู่ในบ้านก็จะเริ่มเปลี่ยนไปเป็นเสมือนลูกจ้าง คือช่วยพ่อแม่ทำกินในที่ดินของครอบครัว โดยรับผลตอบแทนเป็นส่วนแบ่งของตนเพื่อใช้เลี้ยงดูครอบครัวของตนโดยเฉพาะ จนกว่าพ่อแม่จะยกทรัพย์สินให้เป็นของตนเอง ซึ่งในการแบ่งมรดกยังมีรายละเอียดที่ค่อนข้างละเอียดแตกต่างกันออกไป หากกล่าวโดยกว้าง ๆ ก็คือ หากพ่อแม่แบ่งมรดกให้ลูกคนใดเป็นจำนวนเท่าใด ก็ให้ถือตามจำนวนนั้น แต่หากพ่อแม่ตายไปก่อนจะทำการแบ่งมรดกให้ะอิม่ามจะเป็นผู้แบ่งมรดกให้โดยยึดหลักการของศาสนา ซึ่งฝ่ายชายจะได้เป็นสองเท่าของฝ่ายหญิงเสมอ นอกจากนี้ภายหลังการแต่งงานยังเกิดความสัมพันธ์ทางเครือญาติจากการแต่งงานเพิ่มขึ้นมาจากเครือญาติตามสายเลือด ซึ่งเท่ากับการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ให้กว้างยิ่งขึ้นด้วย

(3) แบบแผนการผลิตของชุมชน

ระบบการผลิตของชุมชนบ้านนาค้อได้ในอดีตเป็นการผลิตแบบยังชีพ (Subsistence) เป็นหลัก การผลิตที่สำคัญคือการทำนาโดยเริ่มตั้งแต่การโค่นต้นไม้และถางป่าด้วยแรงงานในครัวเรือน เมื่อฝนตกมากก็จะเริ่มไถประมาณเดือนพฤษภาคม เดิมทำนาหว่านก่อน แต่เนื่องจากพื้นดินกักเก็บน้ำได้ไม่ดี จึงต้องทำคันนาขึ้นมาเพื่อช่วยกักเก็บน้ำให้พอเพียง ชาวบ้านจึงต้องขุดดินปั้นเป็นคันนาสำหรับกักเก็บน้ำแล้วค่อย ๆ พัฒนามาสู่การทำนาค้ำเพิ่มมากขึ้น พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เรียกว่า “ข้าวมาเลย์” ซึ่งยังคงใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตล้วนเป็นเทคนิคพื้นฐานซึ่งต้องอาศัยแรงงานคน และผูกพันกับสภาพธรรมชาติเป็นหลัก เช่น การใช้จอบขุดดิน ใช้พร้าถางป่า ใช้กะเก็บข้าว ใช้วัวสำหรับการไถนา ซึ่งในช่วงประมาณ 5-7 ปีหลังชาวบ้านเริ่มนิยมใช้รถไถเดินตามแทนวัวกันมากขึ้น (แต่การ

ใช้วัฏก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่) ระยะเวลาในการทำนา จะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม โดยเริ่มไถเมื่อฝนแรกมาถึง การหว่านต้นกล้าจะเริ่มประมาณเดือนมิถุนายน และจะเริ่มย้ายต้นกล้าเพื่อปักดำตั้งแต่เดือนกรกฎาคม จนถึงเดือนสิงหาคม หลังจากนั้นข้าวจะเริ่มโตจนกระทั่งถึงช่วงเก็บเกี่ยวประมาณเดือนพฤศจิกายน

สิ่งที่กระทำควบคู่ไปกับการทำนาคือการทำไร่ตามหัวไร่ปลายนานา พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน เช่น พริก มะเขือ แตง ฟักทอง มะเขือเทศ และยาสูบ ในบริเวณบ้านก็จะเลี้ยงสัตว์จำพวก เป็ด ไก่ แพะ แกะ ไว้เพื่อใช้บริโภคและขายเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้ยังมีการทำหัตถกรรมต่าง ๆ ไว้ใช้เองเช่น การทอผ้า การจักสานเครื่องมือ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

การทำสวนยางพาราในฐานะที่เป็นพืชเศรษฐกิจเพิ่งจะกระทำกันจริงจังในชุมชนเมื่อประมาณ 60-70 ปีมาแล้ว โดยในระยะแรกชาวบ้านจะอาศัยการเอาแรงถางป่าเพื่อปลูกยางลงไป หรือบางรายก็ใช้การว่าจ้างบุคคลอื่นให้ถางพื้นที่ให้แล้วแบ่งที่ดินที่ใช้สำหรับการปลูกยางให้เป็นการตอบแทน ต่อมาเมื่อที่ดินมีราคาแพงขึ้น ระบบการว่าจ้างดังกล่าวจึงหมดไป เหลือแต่การจ้างเป็นตัวเงินมาแทน และมีการใช้เครื่องจักรมาช่วยในการถางป่า ปรับพื้นที่ และใช้แรงงานคนในการขุดหลุมปลูกยาง การปลูกยางในอดีตกระทำแบบพื้นบ้านไม่มีการจัดแถวหรือแนวปลูกเช่นปัจจุบันพันธุ์ยางที่ใช้ก็เป็นยางพันธุ์พื้นเมืองที่เพาะมาจากเมล็ด ต่อมาทางราชการโดยกรมส่งเสริมการทำสวนยาง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้การสนับสนุนโดยการให้เงินทุนสำหรับผู้ใดที่ไถ่ที่ดินยางพื้นเมืองทิ้งเพื่อเปลี่ยนมาปลูกยางพันธุ์ดีซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่า เมื่อมาถึงวันนี้สภาพของป่ายางแบบเก่าจึงไม่เหลือให้เห็นในชุมชนอีกแล้ว

ต้นยางพาราจะเริ่มให้ผลผลิตเมื่ออย่างช้าปีที่ 4 หลังจากเปิดหน้ายางแล้ว ชาวบ้านจะใช้ชีวิตคลุกคลี

อยู่กับต้นยางแทบตลอดทั้งปี เริ่มตั้งแต่ตื่นนอนตอนดึกหรือเช้ามืด จัดเตรียมอุปกรณ์ออกไปกรีดยาง เพราะธรรมชาติของยางพาราจะให้น้ำยางเฉพาะช่วงเวลาที่ยากอากาศเย็น เมื่อถึงเวลาสาย ๆ น้ำยางก็จะหยุดไหล ชาวสวนจะเก็บรวบรวมน้ำยางจากถ้วยรองน้ำยาง (ใช้ถ้วยกระเบื้อง หรือกะลามะพร้าว) มาใส่ในถังรวมน้ำยาง แล้วนำมาผสมน้ำกรดอ่อนก่อนจะนำมาทำเป็นแผ่นบาง ๆ โดยใช้เครื่องจักรบดยาง แล้วจึงนำยางแผ่นที่ได้ออกผึ่งลมให้แห้งก่อนนำไปขาย ชาวสวนบางคนไม่มีเครื่องจักรบดยางของตนเอง จะมาใช้เครื่องจักรของคนอื่น ๆ โดยเสียค่าเช่าเป็นรายแผ่น เช่น แผ่นละ 25 สตางค์ เป็นต้น ในระหว่างทำยางแผ่นจึงเป็นช่วงที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม และการปะทะสังสรรค์กันในกลุ่มที่มีสวนใกล้กัน หรือใช้เครื่องจักรด้วยกัน

การใช้แรงงานในสวนยางจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก และสามารถใช้ได้ทุกเพศ ทุกวัย ตามปกติคนหนึ่ง ๆ จะสามารถกรีดยางได้ประมาณ 300 ต้นต่อวัน หรือประมาณ 6 ไร่ ดังนั้นหากเจ้าของสวนใดมีแรงงานไม่พอก็จะว่าจ้างคนมาช่วยกรีดยางที่รับจ้างกรีดยางนี้เรียกว่า “อาเนอะ-กอลิ” (หรือ ลูก-กูลิ) โดยมากจะเป็นคนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันมากกว่า สถานภาพทางสังคมของผู้รับจ้างกรีดยางนี้จึงไม่ได้เลวร้ายอะไรนัก อัตราค่าตอบแทนที่ได้จะหารจากผลผลิตที่ได้ในสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง (เจ้าของสวนได้รับ 50 % ผู้รับจ้างได้รับ 50 %)

วงจรการกรีดยางในแต่ละวันจะอยู่ในช่วงระหว่างตี 1 ถึง 10 โมงเช้า แล้วแต่ขนาดของสวน และจำนวนแรงงานที่ใช้ แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมขายเป็นน้ำยางดิบแทนการทำให้เป็นยางแผ่น ดังนั้นระยะเวลาที่เคยใช้จึงสั้นเข้า ชาวบ้านมีเวลาเหลือจากเดิมมาใช้สำหรับทำกิจกรรมอย่างอื่นได้ เช่นการพักผ่อนหรือบางคนพูดคุยตามร้านกาแฟหรือการ

ทำงานอื่น ๆ การขายน้ำยางดิบมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพ่อค้าคนกลางจะเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้านตามจุดที่นัดหมายไว้ แล้วจะจ่ายเงินให้เป็นงวด, เช่น ทุก ๆ 3 วัน เป็นต้น พ่อค้าจะใช้รถยนต์กระบะบรรทุกถังรวมน้ำยางมารับน้ำยางไปส่งโรงงาน ราคาซื้อขายขึ้นกับความเข้มข้นของน้ำยาง และปริมาณที่ได้โดยการตวงเป็นลิตร ระบบการขายน้ำยางดิบนี้กระทบต่อวิถีชีวิตชาวบ้านมากพอสมควร เพราะทำให้ความจำเป็นในการใช้แรงงานเพื่อการทำยางแผ่นลดน้อยลงไป กลุ่มคนที่เคยหาเลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างกรีดยางก็ต้องเปลี่ยนไปรับจ้างอย่างอื่น ๆ แทน

สำหรับการทำสวนผลไม้ในหมู่บ้านยังไม่นิยมนัก ทั้งนี้เนื่องจากสภาพดินไม่เหมาะสมกับการปลูกไม้ผลเท่าที่ควร จะปลูกกันบ้างก็ไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น ปลูกมะพร้าว มะม่วง ขนุน เงาะ ทุเรียน สละตอ เป็นต้น

ในเรื่องของการลงทุนทำการผลิตมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น สืบเนื่องจากระบบการผลิตสมัยใหม่ส่วนมากต้องอาศัยวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องซื้อหาจากท้องตลาดแทบทั้งสิ้น เช่น การซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืช รวมทั้งอุปกรณ์และเครื่องจักรที่นำมาใช้ในการผลิต เช่น รถไถเดินตาม จากการศึกษาพบว่าเงินทุนส่วนใหญ่ได้มาจากการขายผลผลิตที่จะสะสมเอาไว้ โดยเฉพาะจากการขายยางพารา แต่ก็มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ต้องการจะเป็นเจ้าของอุปกรณ์ในการผลิต แต่ไม่สามารถสะสมทุนได้เพียงพอ จึงต้องกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ มาใช้ ทำให้เกิดปัญหาเรื่องภาระหนี้สินตามมา

สำหรับที่ดินที่ใช้ในการผลิตนั้นพบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีที่ดินเป็นของตัวเองแต่ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก เฉลี่ยประมาณ 6-10 ไร่ สำหรับผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเองมักจะเป็นผู้ที่เป็นคนจากภายนอกชุมชนซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายหลังโดยอาศัยปลูกสร้างที่พักในที่ดินของญาติ ๆ แล้วอาศัยการ

รับจ้างขายแรงงานทั้งในและนอกภาคเกษตร แต่จากระบบการสืบทอดมรดกที่พ่อแม่มีลูกหลายคน แล้วแบ่งปันที่ดินให้ลูก ๆ ทำให้จำนวนพื้นที่ซึ่งบุคคลถือครองอยู่มีจำนวนลดน้อยลงทุกขณะ นอกจากนี้ชาวบ้านมุสลิมยังมีความเชื่อในการเดินทางไปแสวงบุญที่นครเมกกะ ตามหลักการของศาสนา ทำให้ชาวบ้านบางคนที่ไม่สามารถหารายได้จากทางอื่นมาใช้ในการแสวงบุญมักจะนำที่ดินไปจำนองไว้กับคนอื่น ๆ และมักจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนมือหรือซื้อขายกรรมสิทธิ์ในที่ดินผืนนั้นในที่สุด อย่างไรก็ตามพบว่าการซื้อขายที่ดินจะกระทำในหมู่ญาติมิตรหรือเฉพาะคนภายในชุมชนเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏว่ามีคนต่างเชื้อชาติ เช่นคนไทยหรือคนจีนจากภายนอกชุมชนเข้าไปกว้านซื้อที่ดินเหมือนกรณีของชุมชนชาวโรนารีในภาคอื่น ๆ ทั่วไป

ทางด้านการตลาดนั้น ชาวบ้านนิยมขายผลผลิตของตนที่ตลาดสุขาภิบาลนาประดู่ และตลาดสุขาภิบาลโคกโพธิ์ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านในระยะทางใกล้เคียงกัน แต่โดยมากชาวบ้านจะนิยมนำผลผลิต โดยเฉพาะยางแผ่นไปขายในวันที่มีตลาดนัด (วันเสาร์ ตลาดนัดโคกโพธิ์ - วันพุธ ตลาดนัดนาประดู่) เพื่อจะได้นำเงินที่ขายผลผลิตได้มาซื้อหาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคที่ตนต้องการได้ยกเว้นแต่ผู้ที่ขายน้ำยางดิบให้กับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้านก็จะมีระบบของตนเองต่าง ๆ ออกไป คือ ไม่ต้องนำผลผลิตออกมาขายเอง แต่ก็อาศัยซื้อหาสินค้าจากระบบตลาดเหมือนคนอื่นทั่วไป

(4) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง

จากตัวเลขการขายยางตัวทางเศรษฐกิจในช่วงที่ผ่านมาทำให้ดูเหมือนว่าประเทศไทยของเราประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก นักเศรษฐศาสตร์คาดหมายไว้ว่าในช่วงเวลาระหว่างปี 2537-2539 เศรษฐกิจของประเทศจะขยายตัวถึงร้อยละ 9 เป็นอย่างต่ำ สัดส่วนการผลิตในภาคอุตสาหกรรม

สาหรรมก็เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ คือจากร้อยละ 25.8 ในปี 2531 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30.8 ในปี 2536 ในส่วนของพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างรัฐบาลก็ได้กำหนดแผนงานและทุ่มเทงบประมาณสำหรับการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อรองรับการพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ และผลักดันให้มีการร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศตามโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทย นั่นคือความพยายามที่จะขยายเศรษฐกิจของภาคใต้ตอนล่างให้เปิดสู่ระดับนานาชาติมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ได้เกิดคำถามขึ้นมากมายว่าผลสำเร็จจากความพยายามต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นประโยชน์ตถึงชาวบ้านในชนบทมากนักน้อยเพียงใด หรือว่าจะยิ่งทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ในกรณีของบ้านนาค้อได้ ถึงแม้จะเป็นชุมชนชาวไร่ที่มีความผูกพันทางเครือญาติอย่างเหนียวแน่น แต่จากวิถีการผลิตแบบใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้ามีผลบังคับให้ชาวบ้านจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระดับโลก ยิ่งวันเวลาผ่านไปมากเท่าไรความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวบ้านก็ยิ่งลดน้อยลงไปเท่านั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือการปลูกยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจหลักซึ่งเป็นที่มาของรายได้ในครัวเรือน จะเห็นได้ว่าชาวบ้านไม่สามารถกำหนดทิศทางการเป็นไปในผลผลิตที่เขาเป็นผู้ลงมือลงแรงสร้างขึ้นมาได้เลย ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับกลไกตลาด ซึ่งผูกพันอยู่กับวัฏจักรของธุรกิจโลก (World Business Cycle) นอกจากนี้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิตล้วนแต่ต้องซื้อหามาจากตลาด ที่สำคัญต้นทุนที่ชาวบ้านปลูกจะนำมาแปรรูป หรือกินเป็นอาหารก็ไม่ได้ ในสมัยก่อนเมื่อชาวบ้านเริ่มปลูกข้าวเพื่อส่งขาย หากราคาข้าวในตลาดตกต่ำ ชาวบ้านยังสามารถเก็บข้าวไว้กินเองได้ แต่ในกรณีของยางพารา

และพืชเศรษฐกิจอีกหลายชนิดชาวบ้านไม่สามารถทำเช่นนี้ได้

หนทางเดียวที่ชาวบ้านสามารถกระทำได้เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์เหล่านี้นั้นก็ต้องพยายามปรับตัวให้สามารถเอาชีวิตรอด นั่นคือพยายามเพิ่มหนทางเลือกในการทำมาหากินให้เพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การหันมาใช้รถไถเดินตามหรือควายเหล็กเพื่อให้สามารถทำงานในไร่นาได้เร็วขึ้น เพื่อชดเชยกับแรงงานที่ลดน้อยลง และสภาพธรรมชาติที่แปรปรวนไป แม้ว่าบางคนจะต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อมาซื้อรถไถเหล่านี้พวกเขาก็เลือกที่จะกระทำ ซึ่งมันมีเหตุมีผลสอดคล้องกับความเป็นจริงในสภาพชีวิตของเขาอยู่แล้ว หรือตัวอย่างในเรื่องระบบค่านิยมของชาวมุสลิมที่นิยมรวมกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกันในด้านแรงงานเพื่อทำการผลิตต่าง ๆ แต่ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านหันมาปลูกยางพารามากขึ้นก็ยิ่งทำให้ความจำเป็นในการใช้แรงงานลดน้อยลงไป โดยเฉพาะเมื่อต้นยางที่ปลูกเติบโตและให้ผลผลิตได้แล้ว อีกทั้งชาวบ้านนิยมขายน้ำยางดิบแทนการทำอย่างแผ่นเช่นในอดีต ความต้องการแรงงานจึงเริ่มลดน้อยลง ขณะที่จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น จำนวนพื้นที่สำหรับทำกินถูกแบ่งซอยให้กับคนรุ่นลูกหลานจนมีขนาดเล็กลงทุกขณะเกิดเป็นปัญหาแรงงานส่วนเกิน ซึ่งครอบครัวต่าง ๆ ต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูเอาไว้

ในอดีตเมื่อพ้นจากฤดูการเก็บเกี่ยวหรือหว่านกล้าในไร่นา ชาวบ้านที่มีเวลาว่างจะนิยมเข้าไปรับจ้างเป็นแรงงานในภาคเกษตรในประเทศมาเลเซีย เช่นไปรับจ้างตัดยาง ฝึ่สวนปาล์มน้ำมัน หรือตัดอ้อย เป็นต้น โดยมากฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายเดินทางไป ส่วนฝ่ายหญิงจะมีหน้าที่ดูแลลูก ๆ ที่บ้าน นับตั้งแต่ปลายปี 2534 เป็นต้นมาสถานการณ์เหล่านี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความต้องการใช้ยางพาราในตลาดโลกลดน้อยลง ทำให้ราคายางพารา

ตกต่ำมาโดยตลอด บรรดาสตรีในหมู่บ้านนาโคได้ และหมู่บ้านมุสลิมอื่น ๆ จำนวนมากต้องปรับบทบาทของตนเองออกไปทำงานหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ประกอบกับที่จังหวัดปัตตานีอยู่ในช่วงพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมตามนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษของรัฐบาล มีโรงงานอุตสาหกรรมเปิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และอาหารทะเล เช่น โรงงานปลากระป๋อง โรงงานห้องเย็น โรงงานเหล่านี้นี้ต้องอาศัยแรงงานคนในขั้นตอนการผลิตต่าง ๆ ค่อนข้างมาก เช่น การล้างทำความสะอาดวัตถุดิบ การบรรจุหีบห่อ เป็นต้น ผู้หญิงมุสลิมจากหมู่บ้านต่าง ๆ จึงกลายเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

เหล่านี้เพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงระบบค่านิยมแบบเดิมที่ชาวบ้านมุสลิมไม่นิยมให้สตรีออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน หรือไม่นิยมทำงานตามโรงงานต่าง ๆ จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และส่งผลต่อโลกทัศน์และบทบาทของสตรีมุสลิมที่จะมีบทบาทในครอบครัวเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ต่อไปนี้การแต่งงานตั้งแต่อายุน้อยของคนรุ่นหนุ่มสาวจะเปลี่ยนแปลงไป เราอาจจะพบคนเหล่านี้อยู่ในโรงงานต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น หากท่านเดินทางเข้าไปเยี่ยมหมู่บ้านในเวลากลางวันอาจจะพบเห็นแต่เด็กและคนชรา แล้วอาจจะแปลกใจต้องถามตัวเองว่าชะตากรรมของชุมชนเหล่านี้ในอนาคตจะเป็นเช่นไรหนอ... ■□

บรรณานุกรม

ฉลาดชาย รมิตานนท์ "การศึกษาสังคมไทยในแง่ชาวนา : ข้อเสนอเบื้องต้น" สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 6, 1, เมษายน-กันยายน 2525.

ปรีตตา เฉลิมเผ่า "เอกสารประกอบคำบรรยายแผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา" กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2526.

พิชัญ สมพอง สังคมชาวนานา กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2525.

Diaz, May N. "Introduction : Economic Relation in Peasant Society" in *Peasant Society : a Reader* edited by Jack M. Potter, May N. Diaz, George M. Foster. Boston : Little Brown, 1967.

Harris, Marvin. *Cultural anthropology* 2nd ed. New York : Harper & Row, 1987.

Mash, Manning. *Primitive and Peasant Economic System* Pennsylvania : Chandler Publishing, n.d.

Wolf, Eric R. *Peasants* New Jersey, Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1966.